

Azti-Begia¹

Agustin Xaho

Ekhi-begi, xuri-gorri argizale ederral Nuiz phiztu zinen nuiz argitu, begitharte beltzuri gabia? Zu zirade munduko argia, egiazko argithurria, bethierezko Jinkuaren argitzala. Nur zuri so begiz-begi egon ahal daite? Nurk dakitza zure urthiak? Zu gagaineko korraletans leheni sorthu Giten axuri xuriena, Suge garbi Sugerik ederrena. Golxtiar izan zinen, goixtiar, egunezko izar ederral! Uihunpetik hegaita eta, oraiko lekhu berian, hegaltaz, ukhuratu zinen, urzo xuri, argizko txoria, egintzaro miretsgarri baten argitzeko.

Orhit duzia ikhususirik, Lehen-Sugia biribilkatzen mendez eta mendez handitzen, eta, lurtiarren izigarri eta izigeli, lurpeko zazpi leziak zazpi burureki bethatzen? Orhit duzia LehenSuge hura ikhususirik, Jinkoilluaren harra bere khokotsian bezala, bere egongiak lurpian edo ifernietan obratzen: Luharraultzia biltzen eta egiten, orai-oraino ungu-ratzen den ungunetan?

Orhit duzia ikhususirik, luhidorra huretatik berhezten, itxasua behar mugetan ukhuratzen eta ohatzen; lurraldiak, belhar, lili, zuhain eta fruta, gizun eta ekhoiliar suberte ororeki, zure begiaren aitziniiala agertzen, o begi leinhuratsial

Aspaldi dizu, aspaldi! mundutto hunen lehen sortzaruak aspaldi!

[1] Agustin Xaho (klasikoen gordailu-tik hartua). Argitalpen honekin, gure onarpena eta omenaldia eskaini nahi diogu "Xaho"ri, bere bigarren mendeurrenean.

Lehen, eta geroz, iratzaririk zaude eta zabalik, gaiaren etsai, egunaren egile, denbora jakile, ikhuse eta erakasle ekhiebegirari ederral Zuk dakizu zuinen barna den Hurandia: zuk, beirina klar baten artetik bezala, ikhusten dutuzu bere mendi thinieki itsasoihalak gordatzen eta estaltzen dutian lurraldi berriak oro! Zuk dakizu eia nula, gorrinkua arrautzian bezala, daguen bildurik, biribilkaturik, lurraxalpian, lurbihotzian, iferniaren erdian, Lehen-Sugia: lehena bai eta ere herena, lurreko zaharrena, indarrez azkarrena, bethierezko Jinkuaren langilerik handiena.

II

Mende batek ehun urthe, Berrizaruak hamar mende, edo mila urthe txipi: hori beita dilubioko Hurte edo urte edo urthe-handial eta hire lan eguna, o Leheren, Jinkuaren lan-suge harrigarria!

Denbora batek sei ehun mende, edo hiruretan hogei mila urthe txipi: hori beita lurraldi baten iraupena eta denbora; eta hire lokhala, Berrizaro batetik bestera, o Leheren, zazpi burudun, Suge espantagarria!

III

Lan egin duk, lan egin, Jinkuaren aitzinian, Leheren, Su izigarria! Errak-errak, zunbat aldiz Hurandiari utzi erazi dutian, bere ohe eta etzangiak txuku eta idor; hik eginik munduberri, gizunentzat herriberrri: hori beita hire legia, hori beita hire eginbidia. Harrigile eder hiz, harrigile eder, eskurik ezpaduk ere, Leheren! Zunbat aldiz eztutu ore buztanak luherrri zaharrak egotxi, erre eta ilhaintu, luberriak orhatu, leinthu eta eraiki, bere mendi eta ordoki ororeki! Eztik ez bethi ber bidia jarraiki heguak! Eztuk bethi ber gunetan agertu eta itzali ekhiebegia! Oraiko lpharra txaz Eguerdi, denbora batetik bestera lekhuz khanbiatu izan dutuk lurrungurian zeluko aziak.

Orai diala hiruretan hogei eta hemezortzi mende, ez gehiago, luak harturik iz, Leheren, lurgile handia. Lo-kurrunka hago, egunaldi bat eginik, eguerdiko lurburia hire zazpi burien burupe, lphar hotzeko itxaso hotzetan buztana kharruntaturik. Badakiagu nun diren hire

hatsharziluak eta leziak. Hanti duk erantzuten hire kurrunkaren herots ozena. Hanti Sugarrak odeletara jauzten eta hedatzen, eta hire elder gahuna burdun hura bezala, turrustatzen. Hire urzain batek emaiten dik lurrai ikhareria, hire igjaldi batek, itxasuak nahasten eta thurbusten, mendiak kordoka erazten, o Leheren, Suge izigarria!

Goihenak oihu egiten badu Leheren, ihardesten deiok: Jaunak jalkitzen hiz goizeti, eta hasten duk hire egunaldia. Nurk dakitza khuntuz, hire lanurthiak eta logaiak, indarretan sarthu hizanez geroz, Leheren, Jinkuaren langile paregabial

Orai lo hago egunaldi bat eginik, Leheren: egik-egik lo, gazte duk mundia, azkeneko Berrizarua hullan gerokua hurrun. Bost ehun eta hogei eta bi mendez eztuk berriz entzunen Goihenaren iratzar oiha. Egik-egik lo, Leheren, Jinko-sugia, lucraren seme gehiena: haurtto bat bere khuinan bezala, lubamian etzanik; lurra gai eta egun, bere ungurian daguelarik jurdunpa.

IV

Unguru-unguru dabila, galdu gabe bere bidia, lurbola ungararia; saihets bat bethi egunargian, beste bat ulhunitzalian; garaltiarren eguna aphaltiarren gai, baten ulhuntzia besten argitze; egunorozko unguraldian Uduriz-ukhuru dabila, hurian untziak bezala, itsasairian, lurruntzitto hau, igeri-igeri, bere urtheorozko ekhi-ungur'utzulian. Abentiaren hogei eta bat gerreneti, txaz, Eguerri eta Suberri; ordian beita sortzen bezala eta agertzen, lurraren eretzian, ekhi-begi egunezko izar ederra, axuri xuriena, sugerik ederrena.

V

Ukhuru segurki zaude, ukhuru, izar ukhuru ororeki, ekhi xuri munduko begi argial Lurrungurian, badakizugu, urthiak hilabete dian bezain bat izar-korraletan sar-jelkhi, eretzez-eretz, egin uduri duzula. Korrale hurak dirade zure hamabi jauregiak; gorenik ekaina, zuintarik, begiz-begi, lurrari xuxen-so betzaizko, urthiak dutian egunik luzenatan.

Eder egunak gaihargiak eder! Gora zirade, ezinago gora, zelu

zohardi izarbegidun, lurraren gaihestalgi, hegatz argia; argillizko sorho bazter gabial! Zutan ber bidez eta ber urhatsez, herrapidetarik kanpo, axur salduak artzainaren undoti bezala, ekhiari arrauka izar-xuriak, galez-gal, uduri dabilta! Udartian altxu bat, neg'artian beste bat, ud'eta negu zoharzelian, lau haroz gizunaren begiak, ikhusahalak ikhus ditzake urth'ungurian.

VI

Egunaz ekhi, galaz argizagi. Zuri niagozu, lurlagun eta gaieki, argizagi zahar-berria! Zu zirade ilargia, hil eta phizten ziradian argia. Zure bethian, ilargibethia, haz eta urhentzen da hilabetia. Zu zirade *argizaria* aste eta gaihegunen izaria. Zureki haste hasi izan zen, hiru-regunezko lehen *astia*. Zuin egunbeitira *aste-lehena*, *astehartia*, *astien* azkena, *astizkena*. Batian gorapen bestian beherapen, hilabetez egiten duzu lurrungurian zure unguiria, argizagi unguiria. Enikezu uste zihaurtarik dela zutan ageri den leinhuria. Aitzitik, ni aher nuzu lurrulhunnto bat ziradiala; gure lur hau beno txipiago, ez berritan, ez hogeletan, bena bai hiruretan hogeletan. Hirur edo bi egunez, lehen astian ulhunik zaude lur-ekhi-artian, ulhun zirelakoz zure egitez. Hanti harat, ageri zabilta, ekhibegiak argiturik saihsungurian bazter bat, saihs-adarrak goiz-ibarrari adarturik; gero erdiz-oso zeliaren erdian, sar artino zure bethian, hamalagurren egunian. Mula gorapenak hala beherapena: argitzez bezala ulhuntez bazabila; gaihibarrari adarrez adar, goizibarreti zirelako ordian ekhiz argitia: berriz erakutsartino, zure bethian, bethierezko begithartia.

VII

Hilabetez, bere utzulia, argizagiak lurrungurian. Lurbolak ere bai berna urthe batez ekhi unguiria. Alkharren lagun badabilta nuizik-behin eretzez-eretz ekhiaren argibidian. Ordian da gerthatzen, *Eclips* erdarak deitzen dian, ikhusgarri bat. Arhin eta igeri dabilta, lurbola unguiria eta argizagi ziiharbola xuria. Bekhan dira eta llabur haien erezka lgaran aldiak; hanbatez llabur eta bekhan ekhi eta argizagi *eclips* itzalaldiak; bakhotxak bere alde, laster beitegie ekhiaren eretzeti eretz-gainti. Lurbola ekhiplan dabilala, argizagia bere bethian

argizagiari lurritzalak *eclips* edo itzalaldi. Argizagia aldiz ekhopian da-
guela, haren itzaleretzian lurbola, lurtiarren ikhusiz, lurreti-gora ekhi-
tzalaldi, eguntara gaihaldi, argizabalian ulhunbeltz.

Jarraiki bitza gogoz eta khunta, azti denak, hel aitzinian prometa
bitza lur eta argizagi bidetan diradian baratguniak eta khurutxa bidiak
itzalorenak eta minuta erdiak. Nur nahi den, aizinara, gertha ahal
dalte, gaiza holen ororen jakintsu eta jakile, azti eta belhagile.

ESKUZKRIBUAREN JARRAIA ARGITARAGABEA

Hersi gizunaren urhatsa, txipi besua, llabur esku-erhiak. Hartakoz
ebaki eta egin behar ukhen dutu hanitxko izari, hariz lehenak izar-
tzeko gogua kuntari kuntatzeko. *Ikhus-hunkikako* izari kuntiak eder,
hurrun izariak ederrago: aztiak dakian bezala ikhus bideetan gogor
izartzen? Xede bat ezagutuz beste bat mugatzen, jakinetarik jakin-
beharrak bethi xuxen khuntatzen. *Heremia* bazter gabe lekhu eta
gune orotan dagoke heremu unguriaren erdi-erdia, eta ez ihun ere
haren bazter unguria. Heremiaren uduriak, arauz-arau, txipiz-txipi
kurkuriak. Kurkuru ozkatu linatiak lau laurden khurutxe; laurden
khurutxiak lauretan hogei eta hamar ozka edo artekila, kurkuru osuak
hirur ehun eta hiruretan-hogei. Heremi ingurian, txipiz handi arauka
izan ahal ditakian kurkuru eta laurden izariak oro, ber arte artekila eta
ozkadura khuntian direla gaiza klar. Hauxe da egiazko izaria eta neu-
ria zuneñi batian khuntu ederrez, lurreti gora, jakintu beittutu aztiak,
ekhi, izar eta argizagi izariak, hurrunguak eta lodi-unguriak.

Zorrotz da zorrotz gure begia, eguntara bezala gaitara, Ziberuko
azti berri gaztia. Gaiza guziak ahal ezpadakitzu ere begithipilez ikhus
eta begista, zure injeinuz egin diokezu burarki eta largabista, hurru-
nak huilan txiplak handi, huilan hurrunian ikhustatzeko orai bezala
geroko geruan, eta igaran-bethian deus ere ez umen da zure ere-
tzian ulhun gorderik ez itzalik. Diradianak izanak eta izangelak zure
begien aitzinian argi dirade, Jinkuak emanik dohatsia, Jinkuaren haur
egiatsia. Halaz othoi abia zakizku ulhungai huntarik argizagei eta gol-
zekhi, solta bidian aitzindari, ardi herratu gaxo hoier artzain, gure jakin
gabian utsu-zain. Zuk erran eta ikhasi dereikuzu, nula izan zen luha-
rrautziaren egintsarua eta sortzapena: lurbola hunen egile eta berriza-
le Leheren-Sugia. Gogoz hartu-ukhen ditzugu sei ehun mendetako

lurraldi iraupenak eta denborak, hamar mendetako berrizaruak: Leheren-Sugiaren lo-denborak eta lanurthiak. Zuk erranik badakizugu ja-goiti nula dabiltzan lurrungurian, argizagiaren hilabetezko unguru utzuliak, amust-egunak eta itzalgaiak; lurraren egunorozko unguraldiak, urtheorozko ekhi-unguru-utzuliak: ekhi xuriaren hamabi hilabete jauregiak, izar korralez-korraile / sar jelkhi uduriak; ekhi eta argizagi eclips ikhusgarriak. Bere argizagi lagun txiapiareki bere baxharrik othe dabila, gure lurbolatto hau, ekhi-khanberan, gelhari baxhotx ala othe dutu bere khidiak, begi hutsez, gizunak, hurrun ulhunian, ikhus ahal eztitzakian, lurbola ulhunak? Izar uste dugunetarik zunbait ez othe lizate, hurrunez txipi lur-argizagi? Egia deia, uduripen bat argizagiaren beixkura itzalak, gizun abar haxe dun baten itzalak direla? Erraguzu: Zuri beha gjaudetzu: Ziberuku azti zuhur gaztia, largabista eta beirarki dun aztia, hainbeste egun gorritz, hainbeste gai xuriz, zohar zelian zer ikhusi duzu? Othoi, egia erraguzu!

Ikhusi diat eguerdiko ekhigorrian arrano beltza, harbotxietarik hegialak hedatzen, ekhibegiari begiz-begi, aztapar khakuak txilintxan, txori orenen errege, petigora xuxenka hegaltatzen: goraz-gora, hurrunez txipi, ainhera beno txipiago zelu gagainian milu beixkura bat bezala gordatzen eta galtzen. Bethi gorago aizia hotzago; lurraren ubel ungurian hogei bat lekhuaz goratuz geroz arranok ez txorik aiziaren bizi gordinez eztiroke hatsik har, gagaineko aire xotil mingarrian. Hori zihaurek borogatuz dakizu arrano hegaltari ederra. Hartakoz ere behar bezain apha/bara eta ukhuratzen badakikezu, zure hegaltari ungurian bi lekua gora;hanti zure habia eta humetara jaitx eta aphaltzeko, aphaltzez handi arrastirian, arrano handi txori orenen erre-gial

Nurat habila, arranua, bi hegalez airian, hain gorarik ekhi xuxenian? Nahi othe duk egin lurretik ekhira jua jin bat? Gogo emak hire buria, har eztezan burhunguria! Hain zorrotz delarik hire begia eztik orano sekula jakin ikhusi zuinen gora den ekhibegia. Nahi duk egun lurretik ekhiala jua jin bat arrano beltz hegalt azkarra? Bide luzian akhit haite; bahintz ere azkarrago ukha haite. Ehun urthe bizi ahal hizalarik, hogei eta hamarretan ehun urthez bizirik ere, gei ostatiala, heltu gabetarik, zaharrez, ekhibidian hil haite. Ekhiala nahi duk egin bide arrano gaizua! Har ahal dirok hireki zunbait urthe egunen anhua. Lurrunguruti jalkhi eta, batere ukhuratu ez baratxtu gabetarik, egunez ehun eta hemeretzu urthe, hameka hilabete, eta hogei egunez ez

haboro, ez gutiago, egin ahal dirok hel aldi bat: hogei eta hamar miliu lekhoa: hain hurrun beltago, Subola, ekhi begi argia, Su argiaren uthur begia!

Herem'airian behigorri eder bat ala hanitx harzaurren unhide eta harzama, herexarik utzi gabe dabila, gure lurbola unguraria, herrape uthurri dun Behi gorria. Ebilzale batek, gai eta egun, lurrez lur, itxasoz itxaso batere ukhuratatu gabetarik ebiliz ebili, orenian lekhoa bat eginenez, urthe eta hamar egunez egin ahal diroke, erdiz erdi, gure lurbotato hunen sabel unguraria. Lur kurkuria ozka eta, handiz txipi, ozka batetik bestera, hogei eta bost lekua arte khunta daite; lur unguru osuan bederatzu mila lekua.

Lurreti gora, ekhigidian, hogei milion lekuatan biderdi eta haren erdi gune berian beste lurbola ulhun argi baten, ekhi ungurian unguza bide. Zer izen eman behar dereizut, goiz-arratseko luhargi bizia, Espaina Ibarreko, Iberia zaharreko, Uskal Herri orenen izar ederral

Huilanez huilan, largabista xuxenian, sagarroia bere margotsian lantzader zorrotzez beztiturik den bezala, uduritzen zitzaitez harbola handi bat zure mendi mehar thini eta laphitz zorrotzeki, ekhi mirail luhidor zilharra! Ekhi begiti zu beno bi hurrunago, hanbatez ulhunago, gure lurbolak baditizu hur ibalak, uhaitzak, eta itxas-thupak ekhiargiaren ithogarri odei eta lanhuak itzalgarri. Ere ahal ditezu sekula ez-tuzun ikhusi bere hurrun ulhunian gure lur ulhuna. Jakizu bi biek, erdiz erdi, ber handigua duziela, ber lodi unguaria. Gure argizagi txipiak bezala, badutuzu zure harahunetan, zure gorapenak eta beherapenak batian erdi edo saihets argi, zure bethian arglenik. Enakikezu xuxen erraiteko zunbat llabur edo luze diren zure egun erregarriak, eta gaihargi beruak, zeren ekhiari hain huilan ziren. Hartakoz argizagi lagunik ez lagun beharrik ere eztuzu. Badakitzat zure zortzi hilabetezko urthiak eta urthe arozko ekhi unguru utzuliak. Ageri zaude, lur, behiaren khide. Zer izen eman behar dereizut heremu sorhoko alhari argia? Ilhe argiz beztiturik uduri duzu ardi ilhe luze xuri bat. Zu zirade ardi xuria.

Ardi xuriti gorago, ekhiti bi milion lekuaren bidian, bada beste lur izar txipi bat ageri ekhi txinkha bat uduri, ekhi su-gar pian erre-phizturik. Hirur hilabetez harek egin ohi du ekhi ungurian bere unguru utzulla. Hark du izen txakur xuria.